

33. Harris W. R. Tyranny on Trial: The Evidence at Nuremberg / W. R. Harris. – Dallas: Southern Methodist University Press, 1954. – 608 p.

34. Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal. Nuremberg 14 november 1945 – 1 october 1946. – Vol. XXV. – Nuremberg, 1969. – 607 p.

35. Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal. Nuremberg 14 november 1945 – 1 october 1946. – Vol. XXXIX. – Nuremberg, 1969. – 636 p.

References

1. Akt progoloshennja Ukrai'ns'koi' Derzhavy // Samostijna Ukrai'na (m. Stanislaviv). – 1941. – Ch.3. – 10 lypnja.

2. Bandera S. V desjatu richnycju stvorennja Revoljucijnogo Provodu OUN (10.2.1940) / Stepan Bandera // Gomin Ukrai'ny (Toronto). – 1950. – cherven'. – Rik III. – Ch.21/56–23/58.

3. Bandera S. V desjatu richnycju stvorennja Revoljucijnogo Provodu OUN (10.2.1940) / Stepan Bandera // Surma (Mjunhen). – 1950. – ljutyj–berezen'. – Ch.18–19.

4. Vidnovlennja Ukrai'ns'koi' derzhavy v 1941 roci. Novi dokumenty i materialy. – K.: Ukrai'ns'ka Vydavnycha Spilka, 2001. – 198 s.

5. Visti Informatyvnoi' Sluzhby OUN. – 1942. – Ch.7–9.

6. Gaj–Nyzhnyk P. P. Vidnovlennja Ukrai'ns'koi' Derzhavy Aktom 30 chervnja 1941 r. / Pavlo Gaj–Nyzhnyk // Derzhava u teorii' i praktyci' ukrai'ns'kogo nacionalizmu. Materialy VI vseukrai'ns'koi' naukovoi' konferencii', Ivano–Frankivs'k, 26–27 chervnja 2015 r. – Ivano–Frankivs'k: Misto NV, 2015. – S.52–67.

7. Gaj–Nyzhnyk P. P. «Pered namy zнову i zнову postaje real'na i zhyva kartyna majbutn'oi' derzhavy Ukrai'ny» (jaku derzhavu pragra stvoryty OUN(b) u drugij polovyni 1940–h ta u 1950/1960–h rr.) / Pavlo Gaj–Nyzhnyk // Gileja. – 2015. – Vyp.95 (№4). – S.71–79.

8. Gaj–Nyzhnyk P. P. «Til'ky vповni Suverenna Ukrai'ns'ka Derzhava mozhe zabezpechyt ukrai'ns'komu narodovi svobodne zhyttja» (jaku derzhavnu model' pragra stvoryty OUN(b) u 1941–1943 rr.) / Pavlo Gaj–Nyzhnyk // Gileja. – 2015. – Vyp.97 (№6). – S.61–71.

9. Gaj–Nyzhnyk P. P. Ukrai'ns'ka Derzhava: istorychna dokonanst' i rozvijana paralel'na dijsnist' (Akt 30 chervnja ta revoljucijne derzhavotvorennja pid provodom OUN(r) u 1941–1942 rr. jak vyjav nacional'nogo chynu ta symbol suverenynh pragnen' ukrai'ns'kogo narodu) / Pavlo Gaj–Nyzhnyk // Gileja. – 2015. – Vyp.98 (№7). – S.49–65.

10. Derzhavnyj arhiv Zhytomyrs'koi' oblasti. – F.1151. – Op.1. – Spr.2.

11. Derzhavnyj arhiv L'vivs'koi' oblasti. – F.r–87. – Op.1. – Spr.1.

12. Kosyk V. Ukrai'na i Nimechchyna u Drugij svitovij vijni: Zbirnyk dokumentiv / V. Kosyk. – Paryzh; – N'ju–Jork; – L'viv, 1993. – 659 s.

13. Nasha syla v nas samyh. Jak stavyt'sja OUN do zemel'nogo pytannja v Ukrai'ni? // Volja Pokuttja. – 1941. – 31 lypnja.

14. Problema OUN–UPA. Zvit robochoi' grupy istorykiv pry Urjadovij komisii' z vyvchennja dijal'nosti OUN i UPA: Osnovni tezy z problemy OUN–UPA (istorychnyj vysnovok). – K.: Instytut istorii' Ukrai'ny NAN Ukrai'ny, 2004. – 95 s.

15. Svatko Ja. Ideja ta misija OUN. Do 80–richchja vid stvorennja / Jaroslav Svatko // Gomin Ukrai'ny. – 2009. – №35. – P.LXI.

16. Stec'ko Ja. 30 chervnja 1941 / Ja. Stec'ko. – Toronto, 1967. – 465 s.

17. Stec'ko Ja. S. 30 chervnja 1941. Progoloshennja vidnovlennja derzhavnosti Ukrai'ny / Jaroslav Stec'ko. – Toronto; – N'ju–Jork; – London, 1967. – 464 s.

18. Ukrai'na v Drugij svitovij vijni u dokumentah. Zbirnyk nimec'kyh arhivnyh materialiv / Upor. iperedm. V. Kosyka. – T.1. – Lv.: Instytut ukrai'noznavstva im. I. Kryp'jakevycha NAN Ukrai'ny, 1997. – 384 s.

19. Ukrai'ns'ke derzhavotvorennja. Akt 30 chervnja 1941. Zbirnyk dokumentiv i materialiv. – L'viv; – Kyi'v, 2001. – 558 s.

20. Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady i upravlinnja Ukrai'ny. – F.3833. – Op.1. – Spr.5.

21. Tam samo. – Spr.6.

22. Tam samo. – Spr.10.

23. Tam samo. – Spr.14.

24. Tam samo. – Spr.15.

25. Tam samo. – Spr.21.

26. Tam samo. – Spr.27.

27. Tam samo. – Spr.28.

28. Tam samo. – Spr.32.

29. Tam samo. – Spr.69.

30. Shhur Ju. Narys istorii' dijal'nosti Organizacii' Ukrai'ns'kyh Nacionalistiv na Shidnoukrai'ns'kyh zemljah / Ju. Shhur. – Zaporizhzhja, 2006. – 45 s.

31. Armstrong John A. Ukrainian Nationalism / John A. Armstrong. – Englewood, Colorado, 1990. – 271 p.

32. Generalplan Ost. Rechtliche, wirtschaftliche und räumliche Grundlagen des Ostaufbaus (Vorgelegt von SS–Oberführer Professor Dr. Konrad Meyer, Berlin–Dahlem, 28.Mai 1942) // Bundesarchiv. – R.149. – ANe 157a. – Seit. 1–100. – Art.1.

33. Harris W. R. Tyranny on Trial: The Evidence at Nuremberg / W. R. Harris. – Dallas: Southern Methodist University Press, 1954. – 608 p.

34. Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal. Nuremberg 14 november 1945 – 1 october 1946. – Vol. XXV. – Nuremberg, 1969. – 607 p.

35. Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal. Nuremberg 14 november 1945 – 1 october 1946. – Vol. XXXIX. – Nuremberg, 1969. – 636 p.

Hai–Nyzhnyk P. P., Doctor of Historical Sciences, Academician of the Ukrainian Academy of Sciences, Head of the Department of Historical Studies, Research Institute of Ukrainian history (Ukraine, Kyiv), Hai–Nyzhnyk@ukr.net

Organization and powers of the local government restored the Ukrainian State act after June 30, 1941

The article highlights the complex process of organization of the local government after the proclamation of the Ukrainian State Act of 30 June 1941 in Lviv. Analyzes the duties and powers of regional and district (county) uradyvan Ukrainian State Board (UDP) and the role of the state building process in the periphery of the revolutionary (Bandera) leadership of the OUN during 1941–1942.

Keywords: Ukrainian State, OUN(r), the Act on June 30, local government.

Гай–Ныжньк П. П., доктор исторических наук, академик Украинской академии наук, заведующий отделом исторических студий, Научно–исследовательский институт украиноведения (Украина, Киев), Hai–Nyzhnyk@ukr.net

Организация и полномочия местных органов правления возобновлённой Украинской Державы после провозглашения акта 30 июня 1941 года

Отражается сложный процесс организации местных органов правления после провозглашения возобновления Украинской Державы Актом 30 июня 1941 г. во Львове. Анализируются обязанности и полномочия областных и районных (волостных) правлений Украинского Государственного Правления (УДП), а также роль в государственнообразовательных процессах на периферии революционного (бандеровского) центра ОУН на протяжении 1941–1942 гг.

Ключевые слова: Украинская Держава, ОУН(р), Акт 30 июня 1941 г., местное самоуправление.

* * *

УДК 94(477.8):355.27«1939/1945»

Куриляк О. В.,

аспірант, Інститут історії, політології і міжнародних відносин, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаніка» (Україна, Івано–Франківськ), casey4627@gmail.com

НОРМАТИВНО–ПРАВОВА БАЗА РАДЯНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ МОБІЛІЗАЦІЙ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Розглянута і проаналізована нормативно–правова база, яка регулювала процес призову та мобілізації до лав Червоної армії на протязі 1939–1942 рр. Авторам встановлено, що впродовж 1939–1941 рр. було розроблено і закріплено на законодавчому рівні головні мобілізаційні документи. Подальше дослідження показало, що з початком радянсько–німецької війни відбулися певні зміни в існуючій мобілізаційній політиці, які були зумовлені катастрофічними людськими втратами на фронтах. Аналіз нормативно–розпорядчої документації по мобілізаційній роботі впродовж 1941–1942 рр. засвідчив, що було прийнято ряд заходів для налагодження системи постачання армії людськими ресурсами. Проте із втіленням їх на практиці виникали суттєві труднощі. Спроби вищого військового керівництва виправити таке становище не давали очікуваних результатів. В підсумку автор робить висновок про те, що діюча армія потребувала постійної компенсації людських втрат і це стало пріоритетом у подальшій мобілізаційній політиці.

Ключові слова: Державний комітет оборони, мобілізація, Народний комісаріат оборони, армія.

Проблема призову в армію українського населення в роки Другої світової війни належить до дискусійних питань сучасної української історіографії. Її вивчення було започатковане ще радянським істориками. Проте в радянській історіографії висвітлення даного питання мало переважно пропагандистсько-мобілізуєчий характер [23, с. 19]. В сучасній російській історіографії по даній проблематиці було захищено ряд комплексних дисертаційних досліджень на регіональному рівні [1; 2; 3; 7; 27]. Українські ж науковці дану тему порушили лише в 90-х роках минулого століття. Серед дослідників даної проблеми слід назвати М. Ковалю [6], І. Муковського, М. Лисенка [8], Ю. Ніколайця [10]. Першим комплексним дослідженням по цій темі стала кандидатська дисертація Л. Рибченко захищена у 2010 р. [23]. Варто зауважити, що дослідниця у своїх наукових розвідках звертала увагу на проблему призову в армію у західноукраїнському регіоні. Найвагоміший внесок у дослідження питання мобілізацій в Західній Україні зробив В. Гриневич [4; 5]. Дослідник окреслив ряд питань пов'язаних із мобілізаційною кампанією в західноукраїнському терені, проте висвітлення питання нормативно-правової бази процесу призову подано у загальних рисах. Відповідно автор ставить собі за мету комплексно проаналізувати нормативно-правову базу процесу призову в Західній Україні крізь призму її змін в роки Другої світової війни.

В Радянському Союзі питання військової служби регламентувалось двома законами: Конституцією СРСР (1936 р.) та Законом про загальну військову повинність (1939 р.). За ними загальна військова повинність була законом, а військова служба в Робітничій Селянській Червоній армії – «почесним, священним обов'язком кожного громадянина СРСР» (Конституція СРСР, стаття 132). Військову службу повинні були проходити усі чоловіки незалежно від раси, національності, віросповідання, освітнього цензу, соціального та суспільного положення. Складалась служба з дійсної (військовослужбовці) та служби в запасі (військовозобов'язані). Термін проходження служби в армії становив: в сухопутних військах – 2 роки для рядового складу та 3 роки для молодшого командного складу, у ВПС – 4 роки і у ВМФ – 5 років [26, с. 177]. Після проходження строкової служби військовослужбовець зараховувався у запас й до 50 років був військовозобов'язаним. У нього на руках лишався військовий квиток і мобілізаційний припис з інформацією про військову частину, куди він був приписаний на випадок війни, й куди повинен був з'явитися після оголошення повної або часткової мобілізації [23, с. 81].

Дійсну службу повинні були проходити громадяни, яким у рік призову (з 1 січня до 31 грудня) виповнювалось 19 років, а тим, хто закінчив середню школу і відповідні їй навчальні заклади 18 років. Призов проводився щорічно з 15 вересня до 15 жовтня згідно наказу Народного комісара оборони. Після його оголошення кожен призовник повинен був з'явитися точно в термін вказаний у наказі військового комісара і в ту призовну ділянку, до якої він належав, згідно приписки. Остання проводилась щорічно з січня по лютий місяць року призову по місцю постійного або тимчасового проживання. Щоб її пройти, призовник повинен був з'явитися у військовий комісаріат маючи при собі паспорт або свідоцтво про народження [26, с. 178–179].

Призов здійснювався районним (міськими) призовними комісіями на базі районних (міських) військових

комісаріатів. До складу комісії входили: районний (міський) військовий комісар, заступник голови районного (міського) виконавчого комітету Ради депутатів трудящих, очільник районного (міського) відділення НКВС, очільник районної (міської) міліції та два лікарі, яких виділяли місцеві органи охорони здоров'я на вимогу районного (міського) військового комісара. Після проходження призовниками медогляду призовна комісія виносила рішення про їх зарахування на стройову або нестройову службу. Окрім цього, на основі медогляду комісія мала право виносити рішення про: 1) тимчасову непридатність призовника до військової служби через хворобу із наданням йому відтермінування до наступного призову; 2) про повну непридатність призовника до військової служби у зв'язку із наявністю у нього фізичних недоліків, які перешкоджали несенню військової служби. Відтермінування по хворобі надавалось не більше трьох раз, після чого призовник або зараховувався на дійсну військову службу, або визнавався придатним до нестройової служби у військовий час і перезараховувався у запас, або був визнаний взагалі непридатним до військової служби і його знімали з військового обліку [26, с. 179–180].

Також комісія надавала призовникам пільги за сімейним станом, завдяки яким останні у мирний час звільнялись від дійсної військової служби. Пільги за сімейним станом надавались тим з призовників, котрі були єдиними працюючими робітниками в родині і своєю працею утримували 2–х непрацездатних батьків-пенсіонерів або батьків – інвалідів 1–2 груп [23, с. 81]. Слід також зазначити, що згідно статті 30 Закону про загальну військову повинність: «арештовані, заслані та вислані особи, а також особи, які за рішенням суду були позбавлені виборчих прав, на час відбування покарання не призиваються в Армію та Флот» [26, с. 181]. Подальші статті Закону регулюють питання проведення зборів військовозобов'язаних запасу, права та обов'язки військовослужбовців та військовозобов'язаних, питання військового обліку, початкової і допризовної підготовки молоді та мобілізації у військовий час. Щодо останнього, то слід зазначити, що мобілізація оголошувалась Указом Президії Верховної Ради СРСР, а призов по мобілізації та наступні призови воєнного часу проводились на основі постанов Ради Народних Комісарів СРСР за наказами Народного комісара оборони [26, с. 186].

Проведення мобілізаційних заходів у СРСР регламентувалось «Настановою по мобілізаційній роботі військових частин, управлінь та установ Червоної армії», яку було затверджено Народним комісаром оборони 20 червня 1940 р. Згідно неї військова мобілізація полягала у: «планомірному і своєчасному переході кожної окремої військової частини, штабу, управління, установи і всієї Червоної Армії з організації і штатів мирного часу на організацію і штати військового часу» [9]. Настанова передбачала 4 види мобілізації у відповідності до двох критеріїв. Так, по об'єму мобілізація поділялась на загальну, яка стосувалась всієї Червоної армії та всієї території СРСР і часткову, яка стосувалась окремих військових округів чи військових з'єднань і певної території СРСР. Мобілізація щодо порядку проведення поділялась на приховану, коли інформація про неї не доводилась до загального відома та відкрити, коли рішення про мобілізацію доводилось до відома жителів СРСР [9].

Подальші пункти Настанови стосувались політичного керівництва та організації партійно-політичної роботи серед мобілізованих, підготовки та проведення мобілізації, а також розробки мобілізаційного плану. Підготовка та проведення мобілізації згідно даного документу включали в себе: оповіщення, організацію прикриття, розгортання окремої військової частини та розподіл кадрів, її комплектування людськими ресурсами, кіньми, мехтранспортом, матеріально-технічне, квартирно-комунальне, санітарне, ветеринарне та фінансове забезпечення військової частини, підготовку до виступу в похід та ін. Всі вищенаведені елементи входили до мобілізаційного плану, який регулював проведення мобілізації військової частини та розроблявся її керівництвом. Після закінчення розробки мобілізаційного плану командир військової частини подав командирі з'єднання або у штаб округу донесення про мобілізаційну готовність частини. А далі план вводився в дію спеціальним розпорядженням Народного комісара оборони СРСР [9].

На практиці керівництво військових частин часто не займалось розробкою мобілізаційних планів. Перевірка 127-ї та 134-ї стрілецької дивізії Харківського військового округу у жовтні 1940 р. показала, що: «командир 127 сд генерал-майор Корнеєв і його штаб розробкою мобілізаційних планів у частинах дивізії не керували, в результаті чого до моменту перевірки командири і штаби 395 сп, 567 ап до розробки мобілізаційних планів не приступали. У решті перевірених частин, у тому числі і управління дивізії, були складені лише окремі документи у чорновому вигляді. План мобілізаційної роботи в управлінні дивізії і частинах був відсутній. Настанова по мобілізаційній роботі військових частин, управлінь і установ Червоної Армії навіть комскладом, пов'язаним із мобілізаційною роботою не вивчена. ... Командир 134 сд комбриг Базаров, начштабдив майор Світличний не здійснюють щоденного контролю за станом і реальністю мобілізаційних планів частин. Комісією виявлена виключна занедбаність у розробці мобілізаційного плану 515 сп, його формувань і ряд недоліків у планах управління дивізії» [24, с. 186–187]. Як наслідок, командир і начальник штабу 127 сд отримали усне зауваження, а командир 515 сп 134 сд – 5-ти добовий домашній арешт з 50-ти % утриманням зарплати за період арешту [24, с. 188].

5 березня 1941 р. Народний комісар оборони затвердив «Настанову по мобілізаційній роботі місцевих органів військового управління Наркомату Оборони СРСР». В основних положеннях документу визначено мету мобілізації, вказано органи, що її проводять, 2 види та 2 способи її проведення (ті ж, що і в Настанові 1940 р.), визначено завдання облвійськкомату у питаннях підготовки області до мобілізації та участь громадських органів у мобілізаційній підготовці. Подальші пункти даного документу розкривають систему комплектування Червоної армії, питання розробки мобілізаційного плану облвійськкоматами, процес і порядок проведення мобілізації (той самий, що і в Настанові 1940 р.), організацію здавального і збірного пунктів, партійно-політичну роботу на них [24, с. 246–254]. Таким чином, до початку радянсько-німецької війни у 1941 р. нормативно-правова база процесу мобілізації була розроблена і закріплена у відповідних документах.

З нападом Німеччини на СРСР життя в країні перейшло на воєнний лад. Вже першого дня війни

Указом Президії Верховної Ради СРСР була оголошена мобілізація. 23 червня 1941 р. на території 14-ти із 16-ти існуючих на той час військових округів, у тому числі трьох українських – Київського, Харківського, Одеського почався призов військовозобов'язаних чоловіків 23–36 років (1905–1918 р. н.). Призовний контингент 1919–1922 р. н. на момент початку війни знаходився на дійсній військовій службі. Стрімкий наступ ворога, значні людські втрати Червоної армії у прикордонних боях спонукали керівництво СРСР вже 10 серпня 1941 р. оголосити другу загальну мобілізацію військовозобов'язаних 22–37 років (1904–1919 р. н.) [23, с. 82].

На території України мобілізаційні накази з'являлись настільки оперативно, наскільки швидко змінювалась в 1941 р. лінія фронту. Протягом літа – осені 1941 р. в окремих областях УРСР була оголошена мобілізація військовозобов'язаних запасу 37–46-річного віку (1890–1904 р. н.) та дострокова мобілізація не лише 19-річних (1922 р. н.), а й 18-річних призовників (1923 р. н.). Так, 20 серпня Державним комітетом оборони (ДКО) було видане відповідне розпорядження про мобілізацію військовозобов'язаних вказаних вікових категорій на території Запорізької області [12, арк. 137], 26 серпня – на території Сумської та Полтавської областей [13, арк. 34], а 11 жовтня – на території Харківської, Сталінської та Ворошиловградської областей [15, арк. 78]. Мобілізація цих вікових категорій проводилась і на території Кіровоградської, Миколаївської та Дніпропетровської областей, щоправда тут вікові рамки було розширено до 51 року (1890 р. н.) [11, арк. 140]. На додачу до цього 15 серпня ДКО видав постанову №488сс по мобілізацію осіб 1894–1904 р. н. та призовників 1922–1923 р. н. на території Кримської АРСР [12, арк. 16], а 18 серпня 1941 р. постанову №506с, якою передбачалось призвати в армію 40 000 шахтарів Донбасу [12, арк. 70]. Наведені факти свідчать про те, що пріоритет у мобілізаційній політиці в 1941 р. надавався пошуку додаткових людських ресурсів у зв'язку із чисельним втратами армії на фронті.

Саме тому 15 вересня 1941 р. ДКО прийняв постанову №675 с «Про призов військовозобов'язаних, які користуються відтермінуванням по мобілізації і громадян 1922 року народження». Згідно неї передбачалось призвати 600 000 осіб, у віці до 37 років, які користувались відтермінуваннями та провести черговий призов 19-річних юнаків на основі Закону про загальну військову повинність з 18 вересня до 15 жовтня. Другий пункт даної постанови стосувався переліку осіб, які зберігали за собою право відтермінування. До них належали: а) керівники підприємств та установ, інженерно-технічні працівники виробництва, майстри та кваліфіковані працівники з 6-го розряду і вище; б) всі робітники з 5-го розряду і вище, які були зайняті на виробництві літаків, танків, моторів, усіх видів стрілецького і артилерійського озброєння та боєприпасів; в) викладачі вищих навчальних закладів, науково-дослідних інститутів та наукові працівники; г) робітники підземних шахт, які виробляли коксівне та газове вугілля, машиністи врубових машин, вибійники і запальники; д) паровозні машиністи, їх помічники, паровозні кочегари і диспетчери служби руху і зв'язку. У зв'язку з цим створювались комісії, які мали проводити відбір військовозобов'язаних. Усі призовані згідно даної постанови передавались на комплектування формувань Червоної армії [14, арк. 128].

Слід зазначити, що питання відтермінувань і бронювання перебувало у компетенції ДКО та Комісії по звільненню і відтермінуванню від призову по мобілізації при РНК СРСР. Перший видавав накази на розбронювання, а Комісія затверджувала списки осіб, які підлягали бронюванню за підприємствами та установами. Через Головне управління формування і комплектування (Головупрформ) Червоної армії та управління військових округів військові комісаріати на місцях отримували вказівки про надання відтермінування від призову по мобілізації згідно затвердженого переліку [3, с. 80–81].

Протягом всієї війни розбронюванню не підлягали професори, кандидати наук та ті, хто мав вчене звання доцента або наукового співробітника, викладачі спецшкіл, інженерно-технічні працівники та кваліфіковані робітники підприємств і майстерень, які виконували військові замовлення. Потрібно зазначити, що постанови Комісії при РНК СРСР по звільненню і відтермінуванню від призову по мобілізації з переліком робітників у різних галузях народного господарства, які підлягали бронюванню, видавались на певний період. В залежності від ситуації, а також у зв'язку із закінченням терміну дії постанови видавались нові, які або продовжували або скасовували попередні умови надання броні. Згідно встановленому списку спеціальностей, які підлягали бронюванню, відтермінування надавались переважно рядовому і молодшому комскладу запасу у віці від 40 років і старше і обмежено придатним до стройової служби незалежно від віку [3, с. 81].

24 листопада 1941 р. Президія Верховної Ради СРСР оголосила Указ «Про звільнення від покарання засуджених за деякими категоріями злочинів». З цього часу дозволялося з місць позбавлення волі направляти на фронт ув'язнених, засуджених за незначні злочини на термін від 5 років та тих, хто подав заявки стати добровольцем. Також за встановленим ГУТАБом порядком «усі засуджені, що звільнялися з таборів та колоній у зв'язку із закінченням терміну покарання, придатні до стройової служби також передавались до армії» [23, с. 85–86]. Слід також зазначити, що ще 12 серпня 1941 р. Президія Верховної Ради СРСР оголосила Указ «Про звільнення військовослужбовців із дисциплінарних батальйонів» [25, с. 50]. Як наслідок, більшість дисциплінарних батальйонів було розформовано, а військовослужбовці, які відбували в них покарання направлені на фронт і зараховані у звичайні військові формування чи штрафні частини [25, с. 390]. Таким чином, у зв'язку із початком війни на території СРСР загалом і України зокрема була оголошена загальна мобілізація. Значні людські втрати в початковий період війни змусили керівництво СРСР оголосити другу загальну мобілізацію, провести додаткові призови по областях, достроковий призив 18-річної молоді та вдатись до порушення Закону про загальну військову повинність, яка виявилась у призові в армію арештованих осіб.

Впродовж 1941–1942 рр., коли майже вся територія України перебувала в окупації, мобілізаційна робота в СРСР набирала оберти. З'явилась ціла низка наказів із питань військово-облікової та мобілізаційної політики. 15 грудня 1941 р. з метою відновлення зруйнованої у зв'язку з евакуацією та ворожим наступом системи обліку військовозобов'язаних та встановлення наявності людських ресурсів, начальником Головупрформу Ю. О. Щаденком була видана директива про проведення

перереєстрації усіх військовозобов'язаних громадян (рядового та командного складу, призовників, а також військовозобов'язаних старшого віку, у тому числі тих, хто користується відтермінуванням) з уточненням військових спеціальностей та стану здоров'я кожного окремо. У документі прозвучала жорстка вимога щодо виявлення усіх, хто ухиляється від призову по мобілізації та дезертирів [23, с. 84]. Під час перереєстрації, яка проводилась з 25 грудня 1941 р. по 15 січня 1942 р. було виявлено десятки тисяч людей, які не стояли на військовому обліку та ухилялися від призову [25, с. 207]. Тому одразу ж за перереєстрацією ДКО 16 січня 1942 р. видав постанову №1159с «Про порядок пересування військовозобов'язаних у військовий час і відповідальність за ухилення від військового обліку». Перший пункт цієї постанови звучав так: «заборонити військовозобов'язаним і призовникам виїзд із свого постійного місця проживання без дозволу військового комісара того району чи міста на території якого вони проживають і стоять на військовому обліку. Видача дозволів проводиться особисто військовими комісарами або їх заступниками на підставі письмових заяв військовозобов'язаних і призовників». Особи, які виїжджали за межі місця свого проживання більш, ніж на 10 днів знімалися з військового обліку і після приїзду на нове місце повинні були на протязі 48 годин стати на облік. Ті ж, хто здійснював переїзд у зв'язку із відрядженням менше, ніж на один місяць не знімалися з військового обліку. Дана постанова зобов'язувала НКВС та НКО СРСР організувати систематичну перевірку військових документів громадян. Особи, які ухилялися від військового обліку та призову по мобілізації передавались суду військового трибуналу [16, арк. 144].

Дана постанова лягла в основу наказу НКО №064 з аналогічною назвою, який був прийнятий 24 січня 1942 р. В ньому були детальніше розроблені положення попередньої постанови. Так, зокрема було встановлено перелік підстав, за якими надавались дозволи на виїзд. До них належали: перевід по службі, виїзд на навчання, виїзд на роботу по запрошенню підприємства і установ, зміна місця проживання через хворобу, виїзд до рідних у зв'язку із нещасними випадками. Також було визначено перелік місць де мала проводитись перевірка військових документів громадян та частота проведення перевірок. Одним із ключових елементів при перевірці мала бути відмітка про проходження перереєстрації [25, с. 145–147]. Проте, ані перереєстрація, ані накази ДКО на НКО суттєво не покращили ситуацію з питанням обліку. Так, перевірка військових комісаріатів у лютому та березні 1942 р. виявила значні недоліки у питанні обліку військовозобов'язаних та виконанні наказу НКО №064. Згідно її результатів були наявними випадки коли військкомати не повідомляли військово-обліковим столам про результати призову, що вело до того, що призвані в армію місяцями продовжували стояти на обліку, а ті ж, що вважались призваним в армію насправді проживали вдома. Окрім цього, траплялись випадки, коли на одну й ту ж особу були заведено дві облікові картки, в одній з яких вказувалось, що особа призвана армію, а в іншій, що вона розшукується. Наказ НКО №064 «ще дуже слабо використовується для покращення обліку військовозобов'язаних та виявлення нових ресурсів» [25, с. 207–209].

Серед мобілізаційних наказів в 1942 р. з'явилися і такі, що пом'якшували колишні обмеження за політичними

мотивами. Категорії громадян, доступ яких до зброї, відповідно Закону про загальну військову повинність до війни був категорично заборонений через їхню політичну неблагонадійність, ставали новим джерелом поповнення діючої армії [23, с. 85]. Ми вже згадували про призов в армію ув'язнених в 1941 р. В 1942 р. було проведено призов осіб, які знаходились у робітничих колонах. Останні формувались із контингенту військовозобов'язаних, які тимчасово або постійно не підлягали призову в армію, проте були здатні працювати на виробництвах. Значну частину цього контингенту складали особи, які не допускались в армію через ідеологічні, соціально-політичні мотиви та національні ознаки. Ще восени 1940 р. Головна військова рада при НКО СРСР у своїй постанові щодо призову в РСЧА наказала призвати, проте не спрямовувати в армію, а зараховувати у робітничі батальйони призовників із осіб турецької, японської, корейської, китайської та румунської національності, а також тих із призовників батьки або родичі яких були репресовані за контрреволюційну і шпигунсько-шкідницьку роботу. З початком радянсько-німецької війни в цей контингент включили осіб німецької національності [25, с. 395].

21 березня 1942 р. ДКО видав постанову №1475с «Про вилучення із робітничих колон всього командного складу, окрім того, який підпорядкований Наркомату внутрішніх справ» [18, арк. 11] та №1476с за якою з 22 березня припинялось формування робітничих колон та їх передача цивільним наркоматам [18, арк. 12]. А своєю постановою №1526сс від 3 квітня 1942 р. визначив точну кількість осіб, яка передавалась в армію – 174 000 чол. [19, арк. 74]. 5 квітня 1942 р. НКО затвердив наказ №0242 «Про припинення формування і передачу робітничих колон цивільним наркоматам і заходах, які проводяться у зв'язку із цим». Він передбачав створення спеціальних комісій по відбору рядового і командного складу колон, передачу командного складу на комплектування частин відповідних військових округів та спрямування рядового складу у запасні частини [25, с. 197]. Слід також зазначити, що 11 квітня 1942 р. ДКО прийняв постанову №1575сс, якою передбачав призвати в армію 30 000 спецпереселенців [20, арк. 2]. До 1 листопада їх мобілізація закінчилась [3, с. 43].

Пошук додаткових людських ресурсів здійснювався і за рахунок тилів Червоної армії. Дана практика була запроваджена ще 20 серпня 1941 р. коли вийшов наказ НКО №0308 «Про заміну молодшого командного і рядового складу осіб молодого віку в тилових частинах і установах» за яким всі військовослужбовці молодшого командного і рядового складу підлягали вилученню із тилових підрозділів та установ армії та передачі у запасні стрілецькі бригади і полки військових округів. Далі вони проходили підготовку і відправлялись на фронт [25, с. 71]. 3 квітня 1942 р. ДКО видав постанову №1526сс «Про вилучення із тилових частин, таборів Наркомату внутрішніх справ і робітничих колон 500 тисяч чоловік придатних для служби в армії». Із цих 500 000 чоловік 246 000 мало бути виділено за рахунок скорочення тилових частин та установ Червоної армії [19, арк. 73]. Скороченню підлягали інтендантська служба – 75 000 чол. (5 квітня НКО збільшив цю цифру до 80 828 чол. [25, с. 196]), інженерні війська – 47 000 чол., та ВПС – 124 000 чол. Усіх їх передавали на укомплектування артилерійських, танкових, авіаційних та мінометних частин, а також на

доукомплектування стрілецьких дивізій, які виводились із фронту [19, арк.74].

Скорочення штатів тилових частин та установ армії передбачалося і наказом НКО №0296 від 19 квітня 1942 р. За ним інтендантські, продовольчі, санітарні, ветеринарі, артилерійські та інші тиліві установи, сформовані без затвердження Народним комісаром оборони, розформувались, а їх особовий склад спрямовувався на комплектування стрілецьких дивізій та бригад, танкових бригад та артилерійських полків [25, с. 213–214]. Проте у своєму черговому наказі з цього питання від 6 вересня 1942 р. Народний комісар оборони констатував той факт, що його накази №0308 та №0296 не виконуються. Для вирішення цього питання, у документі, діючим фронтам рекомендувалось врахувати той факт, що в майбутньому поповнення для відновлення їх людських втрат із запасних частин направлятися не буде. Тепер це поповнення стосуватиметься лише тих дивізій, які виводитимуться у тил для відновлення. Відповідно «суттєвим джерелом комплектування бойових частин фронтів» стане «заміна осіб молодого віку, обмежено придатними, жінками, особами старшого віку (понад 46 років) у штабах, установах і тилах» [25, с. 295–296].

У 1942 р. відбувся черговий призов молоді. Так, постанова ДКО №1229сс від 1 лютого 1942 р. давала дозвіл НКО призвати осіб 1923 р. н. та 1924 р. н. Призов перших повинен був відбутися навесні та восени поточного року, а призов 18-річних у серпні. Молодь обох вікових категорій заборонялося звільняти від служби в армії [17, арк. 156]. На додачу до цього, 26 липня 1942 р. ДКО видав постанову №2100сс, за якою призов осіб 1924 р. н. мав розпочатися з 10 серпня. Призваний контингент спрямовували: 1) у військові училища та запасні частини – 450 000 чол.; 2) у ВМФ – 100 000 чол.; 3) у війська НКВС – 75 000 чол. 4) у війська Забайкальського фронту – 25 000 чол. [21, арк. 19]. 20 грудня 1942 р. ДКО у своїй постанові «Про забезпечення людськими ресурсами потреб Червоної Армії» оголосив призов осіб 1925 р. н. Він мав бути проведений до 15 січня 1943 р. Ті, хто працював на підприємствах вказаних у додатку наркоматів, мали бути мобілізовані в червні–липні 1943 р. [22, арк. 119]. Із усіх призваних 65 000 передавали у війська Далекосхідного фронту, а 35 000 у війська Забайкальського фронту. За рахунок цього здійснювалась заміна такої ж кількості навченого рядового, молодшого і середнього командного складу цих фронтів, які спрямовувались в діючу армію. Решта призваних потрапляла у військові училища, спецшколи і запасні частини. Там вони мали проходити не менш аніж 6-місячне навчання. Дострокове використання цих осіб на укомплектування частин діючої армії заборонялось [22, арк. 121].

У 1942 р. отримала своє продовження практика проведення переєстрації та медичних переоглядів. Відповідна постанова була видана Народним комісаром оборони 12 листопада 1942 р. [25, с. 361]. У відповідності до неї медичний переогляд мав проводитись на підставі наказу НКО №336 від 24 жовтня 1942 р, в якому було встановлено новий перелік хвороб, з якими військовозобов'язаний вважався придатним до несення військової служби [23, с. 85]. Переогляду підлягали усі військовослужбовці та військовозобов'язані до 50 років і призовники, які отримали відтермінування або відпустки у зв'язку із пораненням або хворобою, а також ті, що

були визнані придатними до нестройової служби і взагалі непридатними до військової служби. Додатково переогляд мали пройти заброньовані, військовозобов'язані, які були передані у промисловість у складі робітничих колон по спеціальним постановам уряду, чоловіки у віці від 51 до 56 років та евакуйовані з окупованої території. У результаті переогляду усіх придатних до стройової служби у віці до 50 років призивали в армію, а чоловіків у віці від 51 до 56 брали на облік і видавали довідки про проходження переогляду [25, с. 362]. Таким чином, для поповнення діючої армії людськими ресурсами впродовж 1942 р. було здійснено ряд заходів – проведено перереєстрацію та медичний переогляд, виділено додаткові контингенти із тилів та установ Червоної армії, надано право призову особам, доступ яких до зброї був заборонений та проведено черговий призов молоді.

(продовження буде)

Список використаних джерел

1. Аравин И. Л. Мобилизационные людские ресурсы Новосибирской области и их использование в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.: по материалам областной Книги Памяти: автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02. / И. Л. Аравин; Кафедра истории России гуманитарного факультета ГОУ ВПО «Новосибирский государственный университет». – Новосибирск, 2008. – 26 с.
2. Бодрова Е. В. Создание и деятельность системы обеспечения людскими ресурсами действующей армии в годы Великой Отечественной войны: автореф. дис. ... докт. ист. наук: 07.00.02. / Е. В. Бодрова; Московский государственный институт электроники и математики. – М., 2000. – 45 с.
3. Боле Е. Н. Мобилизация людских ресурсов на фронт в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг.: На материалах Коми АССР: дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02. / Е. Н. Боле; Институт языка, литературы и истории Коми научного центра Уральского отделения Российской академии наук. – Сыктывкар, 2004. – 233 с.
4. Гриневич В. Підводна частина Айсберга: роль Червоної армії у боротьбі з українським повстанським рухом (1944–1945) / В. Гриневич // Україна модерна. – К.–Львів, 2006. – Ч.10. – С.107–136.
5. Гриневич В. А. Радянські військові мобілізації в Україні / В. А. Гриневич // Гриневич В., Гриневич Л., Якимович Б. Історія українського війська (1917–1995). – Львів: Світ, 1996. – С.370–395.
6. Коваль М. В. Україна: 1939–1945. Маловідомі і непрочитані сторінки історії / М. В. Коваль. – К.: Вища шк., 1995. – 194 с.
7. Могутнов В. П. Подготовка резервов для фронта в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг.: На материалах Урала: дис. ... докт. ист. наук: 07.00.02. / В. П. Могутнов; Челябинский государственный Агро инженерный университет. – Челябинск, 2000. – 446 с.
8. Муковський І., Лисенко О. З історії мобілізації людських резервів України до Червоної армії у 1941–1945 рр. / І. Муковський, О. Лисенко // Розбудова держави. – 1995. – №4. – С.40–45.
9. Наставление по мобилизационной работе войсковых частей, управлений и учреждений Красной Армии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rkka.ru/docs/real/mob/mobraborta.htm> – Дата звернення: 18.06.2016.
10. Ніколасць Ю. О. Морально–політичний стан населення і воїнів Червоної армії в перший період Великої Вітчизняної війни (на матеріалах України): автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.01 / Ю. О. Ніколасць; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1999. – 19 с.
11. Російський державний архів соціально–політичної історії (РДАСПІ). – Ф.644. – Оп.1. – Спр.6. – 198 арк. – Режим доступу: http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/Final_s/gko/op1/452/%D0%A4644%D0%9E%D0%BF1%D0%948%D0%9B140.jpg – Назва з титул. екрану. – Дата звернення: 20.06.2016.
12. Там само. – Спр.7. – 184 арк. – Режим доступу: <http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/?null#tematicchilds&rootId=366162> – Назва з титул. екрану. – Дата звернення: 16.06.2016.
13. Там само. – Спр.8. – 212 арк. – Режим доступу: http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/Final_s/gko/op1/585/%D0%A4644%D0%9E%D0%BF1%D0%948%D0%9B034.jpg – Назва з титул. екрану. – Дата звернення: 20.06.2016.
14. Там само. – Спр.9. – 169 арк. – Режим доступу: http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/Final_s/gko/op1/675/%D0%A4644%D0%9E%D0%BF1%D0%949%D0%9B128.jpg – Назва з титул. екрану. – Дата звернення: 16.06.2016.
15. Там само. – Спр.12. – 199 арк. – Режим доступу: http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/Final_s/gko/op1/763/%D0%A4644%D0%9E%D0%BF1%D0%9412%D0%9B078.jpg – Назва з титул. екрану. – Дата звернення: 16.06.2016.
16. Там само. – Спр.19. – 187 арк. – Режим доступу: http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/Final_s/gko/op1/1159/%D0%A4644%D0%9E%D0%BF1%D0%9419%D0%9B144.jpg – Назва з титул. екрану. – Дата звернення: 16.06.2016.
17. Там само. – Спр.20. – 232 арк. – Режим доступу: http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/Final_s/gko/op1/1229/%D0%A4644%D0%9E%D0%BF1%D0%9420%D0%9B156.jpg – Назва з титул. екрану. – Дата звернення: 30.06.2016.
18. Там само. – Спр.25. – 209 арк. – Режим доступу: <http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/?null#tematicchilds&rootId=366211> – Назва з титул. екрану. – Дата звернення: 29.06.2016.
19. Там само. – Спр.26. – 220 арк. – Режим доступу: <http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/?null#showunit&id=372119;tab=img> – Назва з титул. екрану. – Дата звернення: 29.06.2016.
20. Там само. – Спр.29. – 205 арк. – Режим доступу: http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/Final_s/gko/op1/1575/%D0%A4644%D0%9E%D0%BF1%D0%9429%D0%9B002.jpg – Назва з титул. екрану. – Дата звернення: 29.06.2016.
21. Там само. – Спр.48. – 173 арк. – Режим доступу: http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/Final_s/gko/op1/2100/%D0%A4644%D0%9E%D0%BF1%D0%9448%D0%9B019.jpg – Назва з титул. екрану. – Дата звернення: 16.06.2016.
22. Там само. – Спр.73. – 190 арк. – Режим доступу: <http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/?null#showunit&id=371259;tab=img> – Назва з титул. екрану. – Дата звернення: 22.06.2016.
23. Рибченко Л. В. Радянські військові мобілізації 1943 року на території Лівобережної України: дис. ... канд. ист. наук: 07.00.01 / Л. В. Рибченко; Кафедра новітньої історії України Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – К., 2010. – 201 с.
24. Русский архив: Великая Отечественная: в 30 т. – Т.13 (2 – 1): Приказы Народного Комиссара Обороны СССР. 1937 – 21 июня 1941 г. [Электронный ресурс] / В. А. Золотарев (общ. ред.). – М.: Терра, 1994. – 366 с. – Режим доступа: http://knigiknig.com/voennye_jurnaly/175635-russkij-argiv-velikaya-otechestvennaya-12-tomov.html – Назва з титул. екрану. – Дата звернення: 11.04.2016.
25. Русский архив: Великая Отечественная: в 30 т. – Т.13 (2 – 2): Приказы Народного Комиссара Обороны СССР. 22 июня 1941 г. – 1942 г. [Электронный ресурс] / В. А. Золотарев (общ. ред.). – М.: Терра, 1997. – 410 с. – Режим доступа: http://knigiknig.com/voennye_jurnaly/175635-russkij-argiv-velikaya-otechestvennaya-12-tomov.html – Назва з титул. екрану. – Дата звернення: 11.04.2016.
26. Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР (1938 – июль 1956 гг.). [Электронный ресурс]. – М.: Политиздат, 1956. – 577 с. – Режим доступа: https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%98%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81:Sbornik_zakonov_1938-1956.djvu – Назва з титул. екрану. – Дата звернення: 26.06.2016.
27. Халитов В. X. Обеспечение Красной Армии людскими ресурсами и военно-патриотическая подготовка советских войск накануне и в годы Великой Отечественной войны: На материалах республик Северного Кавказа: 1939–1945 гг.: дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02. / В. X. Халитов; Чеченский государственный педагогический институт. – М., 2004. – 205 с.

References

1. Aravin I. L. Mobilizatsionnye lyudskie resursy Novosibirskoy oblasti i ih ispolzovanie v Velikoy Otechestvennoy voyne 1941–1945 gg.: po materialam oblastnoy Knigi Pamyati: avtoref. dis. ... kand. ist. nauk: 07.00.02. / I. L. Aravin; Kafedra istorii Rossii gumanitarnogo fakulteta GOU VPO «Novosibirskiy gosudarstvenniy universitet». – Novosibirsk, 2008. – 26 s.
2. Bodrova E. V. Sozdanie i deyatelnost sistemy obespecheniya lyudskimi resursami deystvuyushey armii v godyi Velikoy Otechestvennoy voynyi: avtoref. dis. ... dokt. ist. nauk: 07.00.02. / E. V. Bodrova; Moskovskiy gosudarstvenniy institut elektroniki i matematiki. – M., 2000. – 45 s.
3. Bole E. N. Mobilizatsiya lyudskih resursov na front v godyi Velikoy Otechestvennoy voynyi 1941–1945 gg.: Na materialah Komi ASSR: dis. ... kand. ist. nauk: 07.00.02. / E. N. Bole; Institut yazyika, literatury i istorii Komi nauchnogo tsentra Uralskogo otdeleniya Rossiyskoy akademii nauk. – Syktyvkar, 2004. – 233 s.

4. Grinevich V. Pidvodna chastina Aysberga: rol Chervonoyi armiyi u borotbi z ukrayinskim povstanskim ruhom (1944–1945) / V. Grinevich // *Ukrayina moderna*. – K.–Lviv, 2006. – Ch.10. – S.107–136.

5. Grinevich V. A. Radyanski vyiaskovi mobilizatsiyi v Ukraini / V. A. Grinevich // Grinevich V., Grinevich L., Yakimovich B. *Istoriya ukrayinskogo viyska (1917–1995)*. – Lviv: Svit, 1996. – S.370–395.

6. Koval M. V. *Ukrayina: 1939–1945. Malovidomi i neprochitani storinki Istoriyi* / M. V. Koval. – K.: Vischa shk., 1995. – 194 s.

7. Mogutnov V. P. Podgotovka rezervov dlya fronta v godyi Velikoy Otechestvennoy voynyi 1941–1945 gg.: Na materialah Urals: dis. ... dokt. ist. nauk: 07.00.02. / V. P. Mogutnov; Chelyabinskii gosudarstvenniy Agro inzhenernyi universitet. – Chelyabinsk, 2000. – 446 s.

8. Mukovskiy I., Lisenko O. Z istoriyi mobilizatsiyi lyudskih rezerviv Ukraini do Chervonoyi armiyi u 1941–1945 rr. / I. Mukovskiy, O. Lisenko // *Rozbudova derzhavi*. – 1995. – №4. – S.40–45.

9. Nastavlenie po mobilizatsionnoy rabote voyskovyih chastey, upravleniy i uchrezhdeniy Krasnoy Armii [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://rkka.ru/docs/real/mob/mobrabota.htm> – Data zvernennya: 18.06.2016.

10. Nikolayts Yu. O. Moralno-politichniy stan naselennya i voyiniv Chervonoyi armiyi v pershiy period Velikoyi Vitchiznyanoi viyni (na materialah Ukraini): avtoref. dis. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / Yu. O. Nikolaets; Kiyiv. un-t im. T. Shevchenka. – K., 1999. – 19 s.

11. Rosiyskiy derzhavniy arhiv sotsialno-politichnoy istoriyi (RDASPI). – F.644. – Op.1. – Spr.6. – 198 ark. – Rezhim dostupu: http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/Final_s/gko/op1/452/F644Op1D6L140.jpg – Nazva z titul. ekranu. – Data zvernennya: 20.06.2016.

12. Tam samo. – Spr.7. – 184 ark. – Rezhim dostupu: <http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/?null#tematicchilds&rootId=366162> – Nazva z titul. ekranu. – Data zvernennya: 16.06.2016.

13. Tam samo. – Spr.8. – 212 ark. – Rezhim dostupu: http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/Final_s/gko/op1/585/F644Op1D8L034.jpg – Nazva z titul. ekranu. – Data zvernennya: 20.06.2016.

14. Tam samo. – Spr.9. – 169 ark. – Rezhim dostupu: http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/Final_s/gko/op1/675/F644Op1D9L128.jpg – Nazva z titul. ekranu. – Data zvernennya: 16.06.2016.

15. Tam samo. – Spr.12. – 199 ark. – Rezhim dostupu: http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/Final_s/gko/op1/763/F644Op1D12L078.jpg – Nazva z titul. ekranu. – Data zvernennya: 16.06.2016.

16. Tam samo. – Spr.19. – 187 ark. – Rezhim dostupu: http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/Final_s/gko/op1/1159/F644Op1D19L144.jpg – Nazva z titul. ekranu. – Data zvernennya: 16.06.2016.

17. Tam samo. – Spr.20. – 232 ark. – Rezhim dostupu: http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/Final_s/gko/op1/1229/F644Op1D20L156.jpg – Nazva z titul. ekranu. – Data zvernennya: 30.06.2016.

18. Tam samo. – Spr.25. – 209 ark. – Rezhim dostupu: <http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/?null#tematicchilds&rootId=366211> – Nazva z titul. ekranu. – Data zvernennya: 29.06.2016.

19. Tam samo. – Spr.26. – 220 ark. – Rezhim dostupu: <http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/?null#showunit&id=372119;tab=i mg> – Nazva z titul. ekranu. – Data zvernennya: 29.06.2016.

20. Tam samo. – Spr.29. – 205 ark. – Rezhim dostupu: http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/Final_s/gko/op1/1575/F644Op1D29L002.jpg – Nazva z titul. ekranu. – Data zvernennya: 29.06.2016.

21. Tam samo. – Spr.48. – 173 ark. – Rezhim dostupu: http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/Final_s/gko/op1/2100/F644Op1D48L019.jpg – Nazva z titul. ekranu. – Data zvernennya: 16.06.2016.

22. Tam samo. – Spr.73. – 190 ark. – Rezhim dostupu: <http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/?null#showunit&id=371259;tab=i mg> – Nazva z titul. ekranu. – Data zvernennya: 22.06.2016.

23. Ribchenko L. V. Radyanski vyiaskovi mobilizatsiyi 1943 roku na teritoriyi Livoberezhnoyi Ukraini: dis. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / L. V. Ribchenko; Kafedra novitnoy istoriyi Ukraini Kiyivskogo natsionalnogo universitetu im. T. Shevchenka. – K., 2010. – 201 s.

24. Russkiy arhiv: Velikaya Otechestvennaya: v 30 t. – T.13 (2–1): Prikazyi Narodnogo Komissara Oboronyi SSSR. 1937 – 21 iyunya 1941 g. [Elektronniy resurs] / V. A. Zolotarev (obsch. red.). – M.: Terra, 1994. – 366 s. – Rezhim dostupu: http://knigiknig.com/voennye_jurnaly/175635-russkiy-arxiv-velikaya-otechestvennaya-12-tomov.html. – Nazva z titul. ekranu. – Data zvernennya: 11.04.2016.

25. Russkiy arhiv: Velikaya Otechestvennaya: v 30 t. – T.13 (2–2): Prikazyi Narodnogo Komissara Oboronyi SSSR. 22 iyunya 1941 g. –

1942 g. [Elektronniy resurs] / V. A. Zolotarev (obsch. red.). – M.: Terra, 1997. – 410 s. – Rezhim dostupu: http://knigiknig.com/voennye_jurnaly/175635-russkiy-arxiv-velikaya-otechestvennaya-12-tomov.html – Nazva z titul. ekranu. – Data zvernennya: 11.04.2016.

26. Sbornik zakonov SSSR i ukazov Prezidiuma Verhovnogo Soveta SSSR (1938 – iyul 1956 gg.). [Elektronniy resurs]. – M.: Politiizdat, 1956. – 577 s. – Rezhim dostupu: https://ru.wikisource.org/wiki/Indeks:Sbornik_zakonov_1938-1956.djvu – Nazva z titul. ekranu. – Data zvernennya: 26.06.2016.

27. Halitov V. H. Obespechenie Krasnoy Armii lyudskimi resursami i voenno-patrioticheskaya podgotovka sovetских voysk nakanune i v godyi Velikoy Otechestvennoy voynyi: Na materialah respublik Severnogo Kavkaza: 1939–1945 gg.: dis. ... kand. ist. nauk: 07.00.02. / V. H. Halitov; Chechenskiy gosudarstvenniy pedagogicheskii institut. – M., 2004. – 205 s.

Kuryliak O. V., PhD student, Institute of History, Political Science and International Relations, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ukraine, Ivano-Frankivsk), casey4627@gmail.com

The Regulatory and Legal Framework Soviet Military Mobilizations in Western Ukraine during the World War II

The article studies and analyzes regulatory and legal framework which controlled the process of recruitment and mobilization to the Red Army between 1939 and 1942. The author found that main mobilization documents were developed and legally enforced between 1939 and 1941. The future study showed that from the beginning of Soviet–German War some changes in existing mobilization policy has occurred and reason for these changes were catastrophic human resource loss in the lines. An analysis of legal and administrative documents about mobilization processes between 1941 and 1942 indicated that a number of measures for establishment the system of supplying human resources to the army were taken. However there were serious difficulties with implementing them. Any attempts of senior military management to remedy this situation didn't produce expected outcome. As a result, author concludes that functioning army had a need for human resources compensation and this became a priority of future mobilization policy.

Keywords: State Defense Committee, mobilization, Folk Commissariat of Defense, army.

Курьяк А. В., аспирант, Институт истории, политологии и международных отношений, ГВУЗ «Прикарпатский национальный университет им. В. Стефаника» (Украина, Ивано-Франковск), casey4627@gmail.com

Нормативно-правовая база советских военных мобилизаций в Западной Украине в годы Второй мировой войны

Рассмотрена и проанализирована нормативно-правовая база, которая регулировала процесс призыва, и мобилизации в ряды Красной армии на протяжении 1939–1942 гг. Автором установлено, что в течение 1939–1941 гг. были разработаны и утверждены на законодательном уровне главные мобилизационные документы. Дальнейшее исследование продемонстрировало, что с началом советско-германской войны произошли некоторые изменения в существующей мобилизационной политике, которые были обусловлены катастрофическими человеческими потерями на фронтах. Анализ нормативно-распорядительной документации по мобилизационной работе на протяжении 1941–1942 гг. показал, что было принято ряд мероприятий для обеспечения системы снабжения армии человеческими ресурсами. Но, с воплощением их в жизнь возникали существенные проблемы. Попытки высшего военного руководства исправить такое положение ни к чему не привели. В итоге автор делает вывод о том, что действующая армия требовала постоянной компенсации человеческих потерь, и это стало приоритетом в последующей мобилизационной политике.

Ключевые слова: Государственный комитет обороны, мобилизация, Народный комиссариат обороны, армия.

***

УДК 94(477.6)«1943/1945»:791.6

Проценко Є. О.,
завідувач навчальної лабораторії кафедри
історії України, Донецький національний університет
(Україна, Вінниця), prozhenko_dn@i.ua

КІНОФІКАЦІЯ ДОНБАСУ В 1943–1945 РР.

Кінофікація як система заходів, спрямованих на розгортання кіномережі та кінообслуговування населення мала виняткове значення для радянської культури. У Радянському Союзі кіноіндустрія стала однією зі складових пропаганди. Донбас, як уособлення пролетарської культури мав стати прикладом для інших територій Радянського Союзу в проведенні успішної кінофікації. Проте, допомога влади виявилась недостатньою для повноцінного